

Eperjesi Nóra

ELTE

Ökofeminizmus a VIII. kerületben – Egy magyarországi ökofeminista mozgalom kvalitatív vizsgálatának eredményei

Bevezetés

E tanulmány egy szociológia BA szakdolgozati kutatás átdolgozott változata.¹ Kutatásom témájának alapjául egyrészt az ökológiai válság társadalmi olvasata, másrészt a nemi egyenlőtlenségek és a természet ki- és túlhasználásnak kapcsolata iránti érdeklődés szolgált. Úgy tapasztaltam, hogy egyre populárisabbá vált az ökofeminizmus fogalma, ezért amikor a közösségi médiában a Szeszgyár nevet viselő szervező által meghirdetett Ökofeminista Fesztivált megláttam, kíváncsi lettem ennek megnyilvánulási formáira a mai magyar mozgalmi közegben.

Bár angol nyelven számtalan ökofeminista ihletettségű, főként elméleti, vagy mozgalomtörténetet összefoglaló írás született, a közbeszédben mégis marginalizáltak tűnt más feminista és ökológiai témák mellett. Hazai szinten pedig néhány, főleg egyetemi szférában tevékeny szerzőt leszámítva, még az elméletek szintjén is kevesen foglalkoznak e kérdéskörrel. A hazai alulkutatottság és alultematizáltság, illetve a nemzetközi etnografikus kutatások hiányát látva, a releváns kérdésfelvetés a mozgalom működésére vonatkozott számomra. Így lett dolgozatom kutatási kérdése a magyarországi ökofeminista mozgalmiság feltérképezése a Szeszgyár példáján keresztül. Tanulmányom, – a szakirodalmi tájékozódáson túl – internetes tartalmak elemzéséből, résztvevőmegfigyelésből, illetve félig strukturált interjúkból, valamint ezek együttes értelmezéséből és szintetizálásából áll össze.²

¹ Az eredeti BA dolgozat címe *Szeszgyár - Ökofeminizmus a VIII. kerületben* (2023), témavezető: Kiss Kata Dóra, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológia Alapképzés. Elsősorban a feminizmustörténet- és elmélet, valamint az ökológiai nézőpontrendszer kifejtése került ki az eredeti íráshoz képest, azonban – mivel tanulmányom hozzáadott értékének a kutatásom értelmezését tekintem – igyekeztem ennek a szakasznak a fontos tartalmi elemeit megőrizni.

² Az eredeti kutatásomban alkalmazott empirikus eszközök, valamint a kutatás folyamatára vonatkozó információk ismertetése szinte teljesen kikerültek a szövegből.

Mozgalmisság

Mivel kutatásom egyik kulcskérdése a mozgalmisság kritériumainak teljesülésére vonatkozik, így elsőként az (általam) erre vonatkozóan meghatározott feltételrendszert mutatom be. Társadalmi mozgalmakról a 18-19. századtól beszélhetünk, azonban az 1960-as évek hozták el a tudományos közeg érdeklődését a tömegek szempontjai, és így a követeléseik köré szerveződő mozgalmak iránt is. Ebben a dolgozatban a mozgalom definiálására – annak elterjedtsége, univerzális és kortárs jellege miatt – elsősorban Goodwin és Jasper szerzőpáros 2014-es társadalmi mozgalmakat tárgyaló könyve által alkalmazott definícióját használom:

[t]ársadalmi mozgalomnak nevezzük azokat kollektív, szervezett, tartós és nem intézményesült társulásokat, melyek a fennálló hatalom, autoritás, illetve kulturális hiedelmek vagy gyakorlatok megváltoztatását tűzik ki célul. (Goodwin & Jasper 2015, 4, saját fordítás)³

Azonban a társadalmi mozgalmak aktivistái, tagjai között megjelenő közös identitásjegyek, identitáselemek is kulcsszerepet játszanak a mozgalomba való integrációban, illetve a mozgalomban maradásban. Ezek általában olyan szubkulturális elemek formájában jelennek meg, mint a hasonló öltözködés, kultúrafogyasztás, valamint a közös kávézó, szórakozóhely látogatása (Mikecz 2010; della Porta és Diani 2006). Az identitáselemek vizsgálata azonban szubjektívebb és esetlegesebb kutatási módszerek alkalmazását igényli (Mikecz 2010), így –ahogyan azt Kacsuk is megjegyzi szubkulturákkal foglalkozó írásában – körültekintően kell eljárni a kortárs mozgalom- és szubkulturakutatásban (Kacsuk 2005). Mindemelllett a szolidaritás is kiemelt szervezőeleme a kortárs mozgalmaknak, ugyanis követeléseik és témaválasztásuk tekintetében nem minden esetben az aktivisták elsődleges élményei, életkörülményei az irányadók, hanem egyéb, a képvisellettől megfosztott, vagy képviseletre képtelen csoportok érdekei.

Ahogy a legtöbb tudományterületen, a mozgalomkutató szociológusok között sincs teljes egyetértés a mozgalmak kritériumait illetően. Ráadásul az értelmezési keretek⁴, vizsgálódási módszerek, melyek az 1950-es években szárnyra kapó mozgalomkutatást jellemzik, erősen meghatározottak

³ Eredeti angol nyelvű verzió: „A social movement is a collective, organized, sustained, and noninstitutional challenge to authorities, powerholders, or cultural beliefs and practices.” (Goodwin & Jasper: 2015, 4)

⁴ Az egyik bevett, – ökológiai mozgalmak szövegeinek vizsgálata esetében is alkalmazott – elemzési kategória az Erving Goffmann által, az 1970-es években bevezetett „frame” (keret) fogalom és elmélet, illetve ennek értelmezése és gyakorlata, a keretrezonancia.

a nyugati jóléti (centrumbeli)⁵ társadalmakban megjelenő tendenciák által (Gagyí 2018). Ez egyrészt természetes, hiszen adott társadalom kutatói elsősorban a saját szociokulturális közegük által meghatározott kereteken belül reflektálnak a megfigyelt jelenségekre. Azonban kérdéses, hogy a tőkés világrendszerben más pozíciót betöltő társadalmak mozgalmairól milyen relevanciájú megállapítások szülehetnek ezen megközelítések mentén.

Az alapvetően észak-amerikai egyetemek társadalomtudományos közegéből induló, társadalmi mozgalmakkal kapcsolatos diskurzus Európában már egy új keretezést kap (Gagyí 2018). Ezen új keretezés motorjaként, többek között Ronald F. Inglehart „posztmaterializmus”-tézise szolgál. Ez alapján az „új társadalmi mozgalmak elsősorban immateriális, kulturális és identitásbeli értékek köré szerveződnek” (Gagyí 2018, 57). Mindez hosszú időre meghatározza az euroatlanti térség mozgalmakkal kapcsolatos gondolkodását, s ebből következően a társadalmi mozgalmak lehetőségeit is, hiszen azokat az identitás és a posztmateriális értékek világában értelmezi, megfosztva a tágabb egzisztenciális létfeltételeket meghatározó materiális jellegétől, ezekre befolyással bíró erejétől (Gagyí 2018).

Ökofeminizmus és mozgalmiság

Az ökofeminizmus kifejezés Françoise d'Eaubonne francia írónak köszönhető, aki 1974-ben alkotta meg a fogalmat, mely azt fejezi ki, hogy az emberi nem túléléséhez elengedhetetlen ökológiai fordulatban a nők szerep hangsúlyozottan jelenik meg (Merchant 1990). Pár évtizeddel később, Ariel Salleh, ökofeminista szociológus – akinek írását az egyik elsődleges tájékoztatósi pontomnak tekintem – a következőképpen definiálja az ökofeminizmust:

Az ökofeminizmus társadalmi és természeti folyamatok interakciójával foglalkozik. Legfontosabb tétele, hogy az uralkodó globális gazdasági berendezkedésben a társadalom és a természet közti viszony alapvetően

⁵ A világrendszer-elmélet alap gondolata, hogy a nemzetközi kereskedelem nem jelenti az egyenlő felek közti cserekapcsolatot, a gazdaságilag erősebb országok a centrumországok, míg a gyengébb országok a perifériás országok, ahonnan az értéktöbblet az előbbi felé áramlik (Wallerstein: 2010). A centrum-periféria pozíció, mint a tőkéhez és más javakhoz való hozzáférés, valamint az ezzel összefüggő munkamegosztásból következő helyzet adott mozgalmak lehetőségeit is erősen meghatározza. A centrum pozícióból ugyanis több olyan feltétel fakad (pl.: demokratikusabban működő jogállam, erősebb és érdekérvényesítésre alkalmasabb középosztályi réteg, munkavállalók és kisebbségek számára erősebb alku-, tárgyalópozíció), amely egy mozgalom elterjedéséhez és sikeressé válásához jelentősen hozzájárul.

nemi meghatározottságú – materiális és ideológiai értelemben is. (Salleh 2019, 144)

Az ökofeminizmus azonban nem kezelhető egységes, koherens irányzatként. Az elméleti megalapozás tekintetében itt is a nyugati egyetemek curriculumja mérvadó, a perspektíva, a hozzá kapcsolódó mozgalmiság azonban már globális szinten is megjelenik, hiszen olyan problémát állít középpontba, mely elméleti szinten is csak a globalizált világ perspektívájából érthető meg. Mozgalmi szinten azonban épp a lokalitás, a helyben megjelenő problémák azok, amelyekre reflexiók, megoldási stratégiák születhetnek ökofeminista perspektívából.

Az ökofeminizmus kifejezés 1974-es megjelenését követően hamar elterjed az eszmeiség is: az 1970-80-as évek az ökofeminista workshopok és konferenciák „aranykora”, elsősorban az USA-ban, de már az európai kontinensen is megjelenik. Az 1980-90-es évek hozták el az ökofeminizmus számára az akadémiai közegben való áttörést is, amivel párhuzamosan civil tiltakozások és ellenállások is zajlottak (Merchant 1990). Ezért az ökofeminizmust egyesek a feminizmus harmadik hullámából kinövő irányzatnak tekintik, míg mások a mélyökológia részeként tartják számon. Laura Hobgood-Oster szerint sokkal inkább szolgál „a feminizmus környezetvédelmi kritikájaként és a környezetvédelem feminista kritikájaként” (Hobgood-Oster 2005, 533).

A korábbi ökológiaiválság-értelmezésekkel szemben új szempontként jelenik meg az ökofeministák részéről az antropocént felváltó androcén kritika, ami az antropocentrizmus elvetésével, az *androcentrizmust* emeli központi, válságokozó és -fenntartó elemmé (Spretnak 1987). Az antropocén narratíva mellett számos feminista gondolkodó (Plumwood 2000; Ferrando 2012) a dualizmusokban való gondolkodást is problematizálja, mert az hierarchikusan, bináris logika mentén osztja fel a világot. Ariel Salleh 2017-ben, 40 évvel az ökofeminista mozgalmak első szárnybontogatásai után, még mindig az ökofeminizmus egyediségét hangsúlyozza, mely a status quo kihívójaként lép fel, hiszen az univerzálisan elfogadott eurocentrikus maszkulin értékek nyomán berendezett társadalmi rend felszámolását sürgeti. Ugyanakkor más feminista irányzatoktól jelentősen eltér fókuszát tekintve, mely túlmutat az emberi létezőkön, s a strukturális problémák felszámolását az emberi és nememberi létezők szimbiotikus együttéléséhez szükséges keretek megteremtésében látja (oikosz).

Az elmúlt 50 év során számos kérdés maradt megválaszolatlanul és tisztázatlanul az ökofeminizmust illetően. Ilyen többek között az, hogy mit kezd a nemnyugati nők tapasztalataival és megéléseivel, valamint az egyre popularizálódó, a társadalmi nemeket a heteronormativitással szemben relativizáló elméletekkel, de akár a fajok közötti egyenlőséget hirdető

mozgalmak megjelenésével. Ezeknek a kérdéseknek a mozgalom jövője és célkitűzése szempontjából jelentős tétje van.

Ökológiai és nőjogi mozgalmak a rendszerváltás utáni Magyarországon

Magyarországon a 20. század hajnalán jelennek meg természet- és állatvédelmi egyesületek, természetvédelmi törvények, azonban, ha a hazai ökológiai, zöld mozgalmakat a fennálló társadalmi konszenzust kihívó szerveződésként értelmezzük, akkor az első fontosabb és nagyobb visszhangot keltő környezetvédelmi civil szervezet az 1984-ben alakult Duna-kör volt, mely tagjainak tevékenysége a vízlépcső kapcsán híresült el (Pál 2017). A Kádár-rendszer második felét tekintve így hivatkozik a HerStory Kollektíva: „[a]z 1970-es, 1980-as években az expliciten nem politizáló, a környezeti nevelést megvalósító és természetvédelemmel foglalkozó zöld civil szerveződések (pl. Magyar Madártani Egyesület) voltak a meghatározóak (Schmuck 1998)” (HerStory 2021, 162).

A bős-nagymarosi vízlépcső építési munkálatai 1986-ban kezdődtek, de a civil tiltakozás mértéke miatt (mely összefonódott a rendszer elleni, politikai tiltakozással is) 1989-re leállították az építkezést.⁶ Az interjúk során is hivatkozott HerStory kollektíva⁷ 2021-ben született írása az élelem-önrendelkezést állítja fókuszba, egyben saját kutatásuk előzményeként a hazai ökológiai mozgalmak igen részletes áttekintését is nyújtják.⁸ Mivel szűke a terjedelmi korlátok, a hazai rendszerváltás utáni ökológiai mozgalmakkal kapcsolatos összefoglalóért e tanulmányhoz irányítanám az olvasót.

Gagy Ágnes arra a jelenségre hívja fel a figyelmet „Mozgalomkutatás Kelet-Közép-Európában” című írásában, miszerint a kelet-európai mozgalmak kutatásával foglalkozó kutatók hajlamosak a nyugaton fontos mozgalmi törekvések helyi interpretációit előnyben részesíteni, az ezektől eltérő témákat esetleg más módon tematizáló mozgalmakkal szemben (Gagy

⁶ Bővebben a bős-nagymarosi vízlépcsőről, utóéletéről: <https://xforest.hu/bos-nagymarosi-vizlepcső/>

⁷ „A HerStory kollektíva a zöld, a feminista, a vidéki női közösségi és élelem-önrendelkezési mozgalmi terek metszetében helyezkedik el, ezek előzményeire építkeznek. Szakmai fókuszában egyforma súllyal szerepelnek a zöld, a feminista és a gondoskodás válságával kapcsolatos szempontok. A HerStory kollektíva abból a feltételezésből indul ki, hogy a szolidáris és fenntartható társadalmi működés előfeltétele, hogy a természeti erőforrások és a nők ne legyenek kizsákmányolva (Mellor 1997).” (HerStory, 2021, 154)

⁸ HerStory Kollektíva (2021): A hazai élelem-önrendelkezés centrális mozgalmainak és periférikus szerveződéseinek feminista olvasata. *Fordulat*. 29, 149-199.

2018).⁹ Gagyi az Occupy Wall Street¹⁰ mozgalmat, Csurgó (2010) a 2010-ben Koppenhágában konferenciát tartó ENSZ Klímacsúcs kongresszusa elleni tiltakozásokat vizsgálva hívják fel a figyelmet a globális civil társadalom¹¹ önszerveződési lehetőségeire és korlátaira. Amennyiben a lakosság életminőségét jelentősen befolyásoló döntések lokális autoritások (államhatalom, önkormányzatok) által születnek, úgy ezek tematizálása és az ez elleni fellépés nem lehet globális. Ugyanakkor a rendszerváltás környéki magyarországi antiglobalizációs mozgalmakat is a nemzetközi neoliberais globalizáció elleni tiltakozás hívta életre (Csurgó 2010), ennek ellenére elsősorban lokális ügyekben foglaltak állást, és ezek mentén aktivizálódtak. A hazai mozgalmak értelmezésében tehát kívánatos lenne nem a nyugati mozgalmi tendenciákhoz, kiemelt eseményekhez és eredményekhez képest értelmezni azok szerveződését, mivel ez elhomályosítja a lokális mozgalmiság egyedi működésmódjait.

A rendszerváltás folyamatáról szóló tudományos narratívákat számos vita övezi, beleértve a feministák szerepét és lehetőségeit (felül)vizsgáló hangokat.¹² A Barna Emília és szerzőtársai által használt feminizmusértelmezés fontos irányítúként szolgálhat, ugyanis az általuk alkalmazott globális történeti perspektíva lehetővé teszi, hogy a kortárs magyar feminizmust ne egy, a nyugati feminizmushoz képest „elmaradott” mozgalomként értelmezzük, hanem a régióspecifikus elemeket is figyelembe vegyük (Barna et al. 2018). A rendszerváltozás utáni – és máig is jelenlévő – „civil társadalom” diszkurzus, valamint az első formális civil szervezetek

szorosan kapcsolódtak a nyugathoz való felzárkózás eszményéhez – mind belső, mindkülső elvárásként. [...] A centrumtól való materiális függőség és ez a szimbolikus alárendeltség együtt határozták meg a Kelet-Európai és a

⁹ A nyugati paradigmák által meghatározott hazai mozgalmak (feminista, ökológiai, emberi jogi) jelentéktelenebbnek tűnnek a nyugati „verziókhöz képest”. A régió történetét meghatározó, abból szervesen következő mozgalmak (pl.: nacionalista, populista, parasztmozgalmak) pedig nem tematizálódnak olyan mértékben, amilyen jelentős magyarázóerővel bírnak a jelenkor eseményeire (Gagyi, 2018).

¹⁰ Az Occupy Wall Street egy New York-ban, 2011 szeptemberében, több száz aktivista részvételével induló tüntetéssorozat, mely az egyre növekvő gazdasági egyenlőtlenségekre, ennek a 2008-as gazdasági világválságban való kicsúcsosodására, illetve a korrumpálódott gazdasági és politikai elit ellen kíván fellépni (<https://www.history.com/this-day-in-history/occupy-wall-street-begins-zuccotti-park>)

¹¹ Csurgó átfogó definícióját adja e fogalomnak (Csurgó 2010, 46).

¹² Lásd pl.: Kristen Ghodsee (2004) vagy Neményi Mária (1994).

magyar feminizmus belső szerkezetét és episztemológiai keretét. (Barna et al. 2018, 252).¹³

Jelenleg az egyik legnagyobb aktivitást és szélsőséges viszonyulást kiváltó téma a hazai feminista mozgalmakban az LMBT+ mozgalmak tematizálása, valamint a kormány család- és nőpolitikája. Barna et al. szerint ezekkel szemben a nőmozgalmi szereplők reaktív attitűdre kényszerülnek, hiszen nem rendelkeznek tematizáló erővel. Ennek eredménye, hogy a család, a gender, a nők szerepének definíciója a mai napig aktualitásként van jelen munkájukban. Emellett megjelennek a nők materiális életfeltételeinek javítását célzó mozgalmak is, amelyek például a szülészeti erőszakra, a specifikusan a nőket érintő lakhatási szegénységre, vagy a fogyatékossgal élő gyermekek gondozását érintő problémákra hívják fel a figyelmet, melyek valamilyen formában mind összefüggésben vannak a reprodukív munka problémájával.¹⁴

A 2008-as világgazdasági válságig a genderszemponatok, a kisebbségi létezés mód, illetve reprodukív munka szerepe, szűkebben a gondoskodási válság iránt a zöld mozgalmakban kevés fogékonyság mutatkozott. A válság nyomán azonban „egyre inkább kezdett elterjedni a környezeti igazságosság koncepciója a zöld mozgalom berkein belül, mely a környezeti fenntarthatóság és a társadalmi igazságosság együttes fontosságát hangsúlyozza” (HerStory 2021, 169)

Talán nem tévedünk nagyot, ha a fent említett válságból való kiütkeresés eredményeképpen említjük hazai kontextusban az ökofeminizmus előtérbe kerülését is. Mint említettem, hazai szinten e két mozgalom a közelmúltig nem keresett és nem is talált kapcsolódási pontot egymással. Az ökofeminizmus egyrészt az akadémiai közegben, elméleti reflexiókon keresztül tematizálva jelenik meg,¹⁵ másrészt műalkotások, műértelmezések,¹⁶ illetve nemzetközi művészeti fesztiválok, projektek részeként kerül előtérbe a

¹³ Barna et al. (2018) szerint részben ennek köszönhetően az 1990-es években az abortusz szigorítása körüli vita tematizálódott az akkor jelentős Feminista Hálózat tiltakozása nyomán. Majd a későbbiek során a diszkriminációellenesség, illetve a nők elleni erőszak kérdésére fókuszált főként a feminista aktivista közeg, emellett az emberjogi keretezés, illetve ezzel összefüggésben (a forráshiányból fakadó) nyugati donoroktól való függés napjainkig meghatározó problémaként jelenik meg. A 2008-as válságot követően, a liberális feminizmussal kritikus hangok megjelenése némileg átstrukturálta a feminista mezőt, azonban a hazai vitákat továbbra is a nyugati helyzet határozza meg, így a szexmunka-prostitúció vita, valamint a transzpolitika-transzaktivizmus körüli vita kerül középpontba a szerzők szerint a gazdasági problémák helyett.

¹⁴ Ezekről bővebben lehet olvasni a Közélet Iskolája és a CEU Democracy Institute gondozásában itt: <https://mozgalmak.hu/mozgalmak/>

¹⁵ Lásd pl. Federmayer Éva (2019).

¹⁶ Hódosy Annamária (2018) adaptálja az ökofeminista nézőpontot filmelemzések során, Kérchy Anna (2019) pedig a feminista performansz és a popkultúra elemzése kapcsán.

kritikai, posztantropocentrikus gondolkodás részeként.¹⁷ E közegek szereplői között természetesen van átfedés, illetve mozgástér. A kollaborációk eredményeképpen jött létre például olvasókör,¹⁸ illetve tábor.¹⁹

Az ökofeminista gondolatok többnyire szűk körben, budapesti közösségekre, illetve vidéki nagyvárosok egyetemi kollektíváira, akár csupán egyes kutatókra korlátozódnak. Azaz a feminizmus és az ökológiai gondolat számtalanszor egymásra talált már hazánkban, ám ezeket Goodwin és Jasper fogalma alapján nem lehetséges mozgalomnak tekinteni, hiszen hiányzik belőlük a közösségre vonatkozó komponens. Az a fajta organikus, ugyanakkor társadalmi változás igényével fellépő szerveződés, ami a Szeszgyárra jellemző, az ökofeminizmus égisze alatt, teljesen egyedi a hazai mozgalmi közegekben.

Etnográfia a Szeszgyárban

Egyrészt a globális kontextusban felvázolt társadalmi mozgalom kritériumrendszere alapján, másrészt az itthoni mozgalmi mező tekintetében – továbbra is a mozgalom működésének feltárását fókuszban tartva – arra is keresem a választ, hogy mozgalomnak tekinthető-e a Szeszgyár.

A korábban bemutatott elemzési szempontokra és szakirodalmi tapasztalatokra támaszkodva a továbbiakban a Szeszgyár körül szerveződő ökofeminista közösség működésére kívánok részletesen kitérni. A Szeszgyárral kapcsolatos tájékozódásomhoz és a kollektíva körül kialakult diszkurzus megértéséhez két típusú forrás szolgált alapot. Egyrészt a jelenlegi és korábbi Szeszgyáros közösséghez tartozó tagokkal készült sajtóinterjúk, illetve podcast beszélgetések, másrészt a Szeszgyár egyes tagjaival készült félig strukturált interjúim és a közösségben folytatott résztvevő megfigyelésem tapasztalatai. Mindezek ismertetése előtt azonban röviden kitérek a Szeszgyár történetére.

A Szeszgyár központjaként szolgáló közösségi kert a VIII. kerületben, az Orczy-negyedben található. Az utca és a telek arról a Szeszgyárról kapta a nevét, mely 1874-től a rendszerváltásig működött területén. A rendszerváltással a gyár megszűnt, épületeinek nagy részét lebontották. A terület jelenleg „a főváros kiemelten fontos rehabilitációs és városfejlesztési területe” (Nemes 2022). A kertről és az azt fenntartó közösségről a legkorábbi sajtóhírek a 2021-22-es évekből származnak olyan, főként kerületi

¹⁷ Ilyen többek között az Xtro Realm, melynek gondozásában készült a Klímaképzeti Ügynökség nevet viselő projekt (xtro realm, 2017).

¹⁸ Az olvasókörökről bővebben: <https://trafo.hu/kiseroprogramok/ecofeminismilyen>.

¹⁹ Frazon Zsófia (2020) interjúja Cséfalvay Andrással összefoglaló beszélgetés egy ilyen táborról.

aktualitásokkal foglalkozó cikkek formájában, amelyek elsősorban azzal foglalkoznak, hogyan vált a korábban elhagyatott telek közösségi kertté. Ezek a cikkek, amellet, hogy a kerti munkákhoz való csatlakozásra buzdítanak, többnyire kiemelik a közösség szellemiségét is, amelyet a kapitalizmuskritikus, öko, queer, LMBTQ+ barát, vegán címkékkel látnak el.

A közösség hivatalos weboldallal nem rendelkezik, azonban jelen van a közösségi médiaplatformokon (Facebook és Instagram),²⁰ ahonnan kiderül, hogy a kert és a kerttel szemben található, Szeszgyár utcában fekvő belső tér együttesen funkcionál a szerveződés színtereként. A Szeszgyár nevű Facebook oldal létrehozásának dátuma 2019 november; az első esemény ugyanezen platform alapján 2019 decemberében zajlott egy hivatalos megnyitó keretében.²¹ Ami a programok témáját illeti, számos esetben a kert rendbetételére, szállítására vonatkozó felhívásokkal lehet találkozni, valamint a képesség- és tudásmegosztás áll a fókuszban, amelyek növénytermesztéshez, kertműveléshez, konyhai tippekhez, kiemelten a komposztáláshoz, gombaismerethez kapcsolódnak. Filmvetítések, különböző workshopok, koncertek, piknik, jógaórák, előadások és beszélgetések is szerepelnek a repertoárban, illetve a Queer-market is fontos visszatérő elem.²² A szervezési feladatok és az időtartam tekintetében kiemelkedik a 2020 óta évente megrendezésre kerülő *Ökofeminista Fesztivál*, ami a fent említett programok nagy részét magába foglalja. 2022 májusában, a 3. Ökofeminista Fesztivál részeként, illetve az esemény előzményeként jelent meg „A válságokból kiutakat mutatnak az ökofeminista közösségek” c. írás Czeglédi Aranka (2022), a Szeszgyár egy tagjának tollából.

Az anyaggyűjtés módszertana

A Szeszgyár közössége eddigi fennállása során számos projektet indított el, ilyen volt például a vegán konyha és házhozszállítás, a komposztbefogadó szolgáltatás, illetve a kert, és a belső tér is rendelkezett egy időben állandó nyitvatartással. Az adatgyűjtési időszakban azonban ezek a szolgáltatások, a komposztálást leszámítva, szünetelnek, illetve az alapítótag

²⁰ A Szeszgyár Instagramfelülete kevésbé informatív az aktuális programokat illetően, egyértelműen a kertben zajló események vannak leginkább fókuszban itt is.

²¹ Ezen esemény leírásából az derül ki, hogy egy pár készül a közösségi tér megnyitására, akik épp két éve találkoztak egy brooklyni közösségi térben. Ekkor „art and community space”-ként hivatkoznak a megnyitandó helyre.

²² Egy vonatkozó Facebook esemény leírása nyomán a Queer-market tulajdonképpen nem sokban különbözik egy kispiactól, ahol ételek, kézműves tárgyak cserélnek gazdát, de olyan plusz szolgáltatások is igénybe vehetők, mint a hajvágás, masszázs. (Szeszgyár Facebook esemény leírása).

külföldre költözésével a hangsúlyok, a működésmód, a felépítés is számos változáson ment keresztül. Kutatásom pont erre az átmeneti időszakra esett, így az elemzésem is az átmeneti állapotot tükrözi.

A Szeszgyáros közösségre nem jellemző a szervezeti hierarchia, abban semmilyen intézményesülés nem figyelhető meg. Ez egyrészt biztosítja a könnyű hozzáférhetőséget, – mind a résztvevőkhöz, szervezőkhöz, mind az eseményekhez – azonban nem teszi lehetővé, hogy a korábban említett vagy hivatkozott mozgalomelemzési módszerekkel kiegészítések nélkül vizsgáljam. A kutatásban további nehézséget jelent, hogy a Szeszgyár nem kapcsolódik a Magyarországon is szárnyra kapó újbaloldali mozgalmak hálózatához, feminista- vagy ökológiai mozgalmakhoz sem. E kapcsolódások hiányában felmerül a Szeszgyár kutatásának egyik legfontosabb kérdése, hogy az ott kialakult közösség definiálható-e egyáltalán mozgalomként.

A kutatás során eszköztáram kvalitatív módszerekből állt, az adatközlők kiválasztásában a közösségimédia-platfomok voltak segítségemre, ezeken keresztül értem hozzá továbbá olyan információkhoz, melyek nélkülözhetetlenek voltak már az interjúkérdéseim megfogalmazásában, illetve azok értelmezéséhez.

A személyes interjúkon túl kétszer is alkalmam volt résztvevő megfigyelést végezni egy zine-készítő workshop keretei között.²³ Az interjúfelvétel a résztvevő megfigyeléssel párhuzamosan zajlott, mivel adatközlőimmel ennek során ismerkedtem meg. Alapvető, működéssel, belső felépítéssel, ideológiai megközelítésekkel kapcsolatos információkra voltam kíváncsi, ezért mindenképpen a Szeszgyár életéhez szorosan kapcsolódó emberekkel kívántam beszélni, akik kompetensek a belső folyamatok, illetve a kifelé kommunikált értékek, valamint a hely működésmódjával kapcsolatban. A részvétel során megismert adatközlők jelenleg is aktív tagjai a közösségnek. Ezen túl egy harmadik interjút is készítettem egy jelenleg külföldön élő adatközlővel, aki korábban aktívan részt vett a Szeszgyár megalapításában, ezért elengedhetetlennek tartottam az ő perspektívájának megismerését is.

Elemzés

A Szeszgyár körülbelül 6-8 fős törzsközösségének (aktivistáinak) megismeréséhez elsődleges informátorom három interjúalanyom volt, akikre

²³ Fontos hozzátennem, hogy kutatásom olyan időszakra korlátozódott, amikor sokkal kevesebb esemény került megrendezésre. Téli időszakban a kert sem használható közösségi térként. Egy ökofeminista zine-készítő workshop két felvonásán vettem részt, 2023. januárjában és márciusában, melynek második része zártkörűen zajlott. Az interjúkat pedig a kettő közötti időben készítettem.

a továbbiakban fiktív névvel hivatkozom: két nő, Eszter és Sára, és egy férfi, András. Mindhárman a Szeszgyár közönségnek és közösségének aktív tagjai, akik a közösség többi tagjához hasonlóan 20-as éveik végén, 30-as éveik elején járnak. Jellemzően magasan edukáltak, nyelveket beszélnek, a köznyelvi értelemben értelmiséginek számítanak. Eszter, aki a közösség alapítóinak egyike, úgy véli, az USA-ban eltöltött évei, az ottani társadalmi egyenlőtlenség tapasztalata, valamint a közösségi kertek művelésének gyakorlata vezette el őt a fajok közti szolidaritás fontosságának megértéséhez, az ökofeminizmushoz és a kapitalizmuskritikához. Sára, a másik nő interjúalanyom tapasztalatait környezetantropológiai végzettsége mellett a vidéki kis faluban töltött gyermekkorának természetközeli élményei határozzák meg. Mielőtt a közösség elkötelezett tagja lett, a *HerStory* női kutatói kollektíva tagjaként is született publikációja. Harmadik adatközlőm, András, nem magyar származású férfi, azonban 10 éve él Budapesten, a nyelvet pedig tökéletesen elsajátította, s bár a Szeszgyár közösségére még csak egy éve talált rá, ma már fontos feladatokat lát el benne. Számára a hazájában megtapasztalt kisebbségi létezés,²⁴ a patriarchátus-tapasztalata, illetve a kritikai elméletek és a marxizmus jelenti a kapcsolódást az ökofeminista értékekhez.

A Szeszgyár életciklusaira vonatkozó kérdéseimre adott válaszokból egy organikus, és emberi léptékben fejlődő és alakuló közösség képe rajzolódott ki. Első időszak a kert megalapításához köthető, amely talán túlzott mértékben az alapító személyétől, megéléseitől, valamint befektetett munkájától függő utat járt be. Központi szerepéről, illetve a távozása miatti változásokról így beszél az alapító, Eszter:

Szóval az az óriási energia meg szabadidő, ami nekem volt mindenféle más projekteknek köszönhetően, az most nem annyira van meg, mert nyilván mindenkinek rengeteget kell dolgoznia Magyarországon, hogy el tudja tartani magát. [...] Mindenki úgy gondolta, hogy ha ott vagyok, akkor majd úgyis megcsinálom, amit kell, vagy mert úgyis megtervezem, és nem voltak magukra hagyva az emberek, hogy megcsinálják, amit szeretnének, hanem csak adnak ötleteket. Én úgyis aktív voltam és megcsináltam, és most, hogy elmentem, így sokkal aktívabbak lettek azok, akik nem voltak rákényszerülve, hogy azok legyenek.

A Szeszgyár története azonban nem csak a kert története, ugyanis először csak a kerttel szembeni helység jelent meg közösségi térként. A közösségi kert története 2021-ben kezdődött, amikor a telek tulajdonosa rendelkezésre bocsátotta azt megművelés céljából, mivel azt évtizedek óta próbálta sikertelenül eladni, ezalatt pedig a telken rengeteg szemét

²⁴ Spanyolország területén nőtt fel egy etnikai, nyelvi alapon marginalizált kisebbség részeként.

halmozódott fel. A Szeszgyár kert tehát nem közösségi kert a szó szoros értelmében, hiszen magántulajdonban van, így a végső döntés, illetve a kert használati joga is tulajdonos monopóliuma. A kert funkciója és a tagok elképzelése azonban egy közösségi kert koncepciójához hasonlít leginkább.

Az interjúk alapján, a közösség szerveződésének szempontjából jelentős állomásokat jelentenek az ökofeminista fesztiválok a Szeszgyár életében. A legelső 2020-ban szerveződött, akkor még viszonylag kis visszhanggal, azonban jó találkozási pontot biztosítva a Covid19 járvány bezártságának és magányának feloldásaként. E fesztiválokra előzetesen lehetett programötletekkel jelentkezni, ahol tartalmi megkötés nem volt, csak potenciális iránykijelölés.

A 2021-ben szerveződő második ökofeminista fesztivált hirdető Facebook eseményre már 739 visszajelzés érkezett, tehát jelentős érdeklődésre tarthatott számot. A háromnapos esemény leírásában a következő pontok szerepeltek:

Önképzés, tudásátadás és workshopok, performanszok és koncertek, filmvetítés, közösségi piknik, beszélgetések különböző közösségek kezdeményezéséről, az együttműködés csodáiról és kihívásairól, testünk autonómiájáról, anyaságról, női-férfi szerepekről, gender kérdésekről és tapasztalatokról.²⁵

A harmadik, 2022-ben megrendezett fesztivál esetében már majdnem 900 érdeklődő volt. Ekkorra az esemény leírása a következő tétellel egészül ki: „[e]bben az évben pedig, reflektálva a jelenlegi politikai helyzetre és a növekvő transzfóbiára külön fókuszálni fogunk majd a queer ökológiára”.²⁶ Azaz ettől az évtől már nagyobb hangsúly helyeződött aktuálpolitikai, pontosabban a nemi identitás kérdését körüljáró témákra. Az adatközlők szerint egyértelműen a fesztiválok igényelték a legnagyobb erőforrásbefektetést. Míg az előadók nagyrészt önkéntesként vettek részt a rendezésben, a programok megvalósulását az adományok mellett pályázati pénzek, illetve 2022-ben az esemény tanúsága szerint a Fővárosi, illetve a Józsefvárosi Önkormányzat is támogatta.

A kert közösségi jellege ellenére beszélgetőtársam szerint nem lehetséges, és nem is cél mindenkinek az igényeit kielégíteni, maga az ökofeminista önmeghatározás is egy ilyen határkijelölés eredménye: „azért is lett ökofeministának elnevezve a hely, hogy ne kelljen annyi lánybúcsú, meg legénybúcsú, meg születésnap kérésre válaszolni” (mondja Eszter)

²⁵ Az információkat az eseményre vonatkozó Facebook bejegyzésből nyertem.

²⁶ Áll az eseményről szóló Facebook bejegyzésben.

Természetesen ennél több szándékosság volt az önmeghatározás és a tér funkciójának alakításában, hiszen egyre többen kezdtek az ökofeminizmus témájával foglalkozni Magyarországon. Amellett, hogy Szeszgyár egész közössége ökofeministának vallja magát, beszélgetőtársaim szerint a felelősségvállalás a másik olyan fontos érték, amely az összetartozás alapját képezi. Ez a felelősség a természet, a környezet iránt, konkrétan a kert iránt, illetve a közösség más tagjai iránt mutatkozik meg. Egyik adatközlőm, Sára, a rendszerkritikussággal is összekapcsolja e tulajdonságot.

A szervezet felépítésével kapcsolatban minden alanyom többször hangsúlyozta, hogy egy teljesen hierarchia mentes, alulról szerveződő, szabadidőben végzett önkéntes munkán alapuló közösségként látja a Szeszgyárat. Ezt András így fogalmazta meg:

A Szeszgyáron belül mindenki egyenlő, és mindenki annyi munkát tesz bele, amiről úgy érzi, jó neki. [...] Megosztjuk, hogy miket tudunk vállalni, miket nem. Kitaláljuk, hogyan tudunk együttműködni. Ez lenne az ideális. [...] Van 2-3 ember, aki az alapműködéssel foglalkozik, mert ráérnek, ők nem bánják ezt csinálni. Van egy emberünk, aki nagyon szeret rajzolni, meg írni, ezt nagyon élvezzi, ezért ő csinálja meg például a hírleveleket. Van, aki nagyon ért a kompozsthoz, van, aki nagyon ért a gombákhoz.

Míg a kezdeti időszakban egy ember kezében futott össze a legtöbb szervezési munka, ezzel együtt a felelősség is, most egy nagyjából 4-5 fős csapat próbálja menedzselni a közösséget. Mindenki a lehetőségeihez mérten tesz bele munkát, számonkérés, feladat kiosztás nem jellemző, mindenki azzal foglalkozik, amivel tud és szeretne. Az események szervezése is általában azon az alapon működik, hogy egy önkéntesnek van-e kapacitása és ötlete, amit aztán meg is valósít. Ami a közösség belső szelekcióját illeti, bárkit szívesen várnak, aki érték közösséget tud vállalni velük, kizárásra egy-két esetben került sor, amikor az adatközlők elmondása alapján agresszívan, vagy elnyomóan viselkedett valaki.

A finanszírozást tárgyalva többször is felmerült, hogy egy „alulról szerveződő, forráshiányos” közegről van szó, illetve az, hogy a magyar mozgalmi mező köztudottan alulfinanszírozott, nem ritkán a tagok erőn felüli ingyenmunkája az, ami életben tartja ezeket.²⁷ A Szeszgyár esetében a belső tér rezsiköltségeinek, illetve bérleti díjának finanszírozásához minden hónapban újra elő kell teremteni a forrásokat. Ezt alapvetően azok az adományok

²⁷ Kifejezetten feminista megközelítéssel, reprodukív munka fókusszal beszél a Zöld Egyenlőség podcastban többek között erről az erőn felül teljesítésről Milánkovic Kinga, aki sokáig meghatározó aktivista tevékenységet folytatott a Magyarországon zöld és feminista témában, itt: <https://podcasters.spotify.com/pod/show/zold-egyenloseg/episodes/Nk--fenntarthatsg--gondoskods-mikor-tallkoznak-a-krnyezet-s-a-nk-rdekei-e1pij4k/a-a8nnk6g>

fedezik, amelyet a különböző események során gyűjtenek, azonban hangsúlyozzák: egy mindenki számára inkluzív tér működtetése a cél, így senkit nem ér hátrány, ha nem tud fizetni.

Több, a kertben megrendezésre kerülő esemény során önkéntes munkával is van lehetőség kiváltani az adományt, vagy az ajánlott belépődíjat. A telken való takarításba történő bekapcsolódás is fontos formája a közösség támogatásának. Az ökofeminista fesztivál során, illetve néhány másik esemény esetén is beszállt finanszírozóként a *Budapest Pride*, illetve pályázati pénzeket bocsátott a közösség rendelkezésére. Ezek a pályázati pénzek általában olyan workshopok, beszélgetések, rendezvények finanszírozására fordultak, amelyekben az ökofeminizmus mellett a szexuális kisebbségek, (kisebbséghez tartozó menekültek), vagy az interszekcionalizmus, queerökológia kérdéseit járták körül. Többek között ezek a rendezvények is vezettek a Szeszgyár köztudatba kerüléséhez, illetve a többnyire nem magyar származású, de Budapesten élő, szexuális kisebbségekhez tartozók részvételéhez is. Így beszél erről Sára:

Meg ugye a Pride tők sok támogatást adott a Szeszgyárnak. Ez is tők érdekes, hogy miért pont a Pride egy ilyen random parknak, hogyan. De, hogy az [Alapító] le tudott hívni forrásokat. [...] Második fesztiválon már volt ilyen témaspecifikus program is, az ukrán menekülteknek volt filmvetítése, sőt, a Pride hozta be, főleg ilyen leszbikus női közösségről volt szó, szóval ez nem feltétlenül ökofeminista, inkább a queerfeminista, leszbikus vonal.

Előfordultak olyan finanszírozási kérdések is, amiben a tagok nem értettek egyet, vagy legalábbis dilemma alakult ki: egy párt jelentős összeget fizetett volna azért, hogy használni tudja a kertet. Ebből az összegből más rendezvényeket is tudtak volna szervezni, végül azonban a pártpolitikától való mentesség elve miatt elutasították ezt a lehetőséget.

Fontos kitérni a nyelvhasználat kérdésére is. A Szeszgyár kezdetektől fogva inkluzív volt a magyarul nem beszélő, nemzetközi közeggel szemben. Sok eseményen a nem-magyar tagok többségbe kerültek, ami ahhoz vezetett, hogy alapértelmezetté vált az angol nyelv használata a közösségi kommunikációban. Interjúalanyaim hangsúlyozták, hogy minden rendezvényen megkérdezik, kinek melyik nyelv használata kényelmes. Résztevő megfigyelésem tapasztalata alátámasztja ezt a törekvést, azonban a gyakorlatban ez nehézkesen valósul meg. A szervezők – bár általában kiválóan beszélnek angolul –, értelemszerűen nem tudnak minden elhangzó gondolatot lefordítani. A zine-készítő workshopon többen voltak, akik számára nem volt olyan egyszerű és komfortos elméleti témákban az angol nyelv használata, mégis (ebben az esetben pusztán egyetlen külföldi résztvevő miatt) általánosan erre kértek minket (a fordítás lehetőségét természetesen felajánlva).

Tapasztalatom szerint azonban ez körülményesebbé és távolságtartóbbá tette a kommunikációt.

Interjúalanyaimat az ideológiai önmeghatározásról is kérdeztem. Mikor Sárát azokról a közös ideológiai alapvetésekről kérdeztem, amiben mindenki egyetért, a következőt válaszolta: „visszatérünk a kertre, ez az, amit úgy érzem, mindenki szereti, és ez köti össze őket”. Arra a kérdésemre, hogy mindenki egyetért-e abban, hogy ez egy ökofeminista, queer tér, Sára igenlő választ ad, bár kiköti, „mindenkinek mást jelentenek ezek a szavak, [...] de nem mindennapi kérdés, kinek mit jelentenek ezek”.

Mivel ökofeminista közösségről van szó, azt feltételeztem, hogy jelentős lesz az ideológiai, elvi meghatározottság, azonban az interjúalanyaim elmondása alapján, már ez a kifejezés is nagyon sokfélélt jelent a csoportnak. Az egyik interjúalany a vegánságot érzi a közösség alapértékének, szerinte sokan ezen keresztül élnek meg az ökofeminizmussal való kapcsolatukat is.²⁸ Továbbá hangsúlyozták, hogy az ökofeminizmus, vegánság, antikapitalizmus, illetve bármilyen kizsákmányolás elutasítása egy töről fakad, ezek az eszmék nem választhatók el egymástól. Eszter erről így beszél:

Mindenkinek hasonló a felfogása, vagy hasonló az értelmezése arra, hogy mit jelent az, hogy ökofeminizmus, mindenkinek fontos, hogy ne legyünk transzfókok, de hogy azon túl gender témában is eléggé hasonlóan gondolkozunk. Mindenki rendszerkritikus, mindenki antikapitalista a csoportban. Mindenkinek fontos, hogy beszéljünk arról, hogy a természet részei vagyunk, mindenkinek fontos, hogy egy köztérszerűségként fogjuk fel a telket. Mindenkinek fontos, hogy a növények, amik nőnek, ne hívjuk őket gyomoknak.

Az ezen értékek irányába való érzékenyítést fontos feladatuknak tartják, ám ezt nem doktrínér módon, hanem a kerten, illetve az oda szervezett eseményeken keresztül érzik megvalósíthatónak. Bár mindhárom interjúalanyom fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a queerökológia²⁹ és az ökofeminizmus szorosan összefüggnek, Sára mégis kiemelte, hogy a VIII. kerület közepén, ha nem akarnak elszakadni a társadalmi valóságtól, akkor ezen címkéket óvatosan kell használniuk. Illetve utalt rá, hogy bizonyos esetekben a szomszédságban élő cigánysággal szemben még mindig van némi előítélet vagy félelem, ami problémás, hiszen az általuk képviselt inkluzivitás nem lehet etnikai alapon szelektív:

²⁸ A Szeszgyár területén megrendezésre kerülő események során sem fogyasztható állati eredetű termék.

²⁹ Ehhez kapcsolódóan születtek workshopok is, a gombák világából, illetve az élővilág más egyedeinek társulási formájából, ennek diverzitása jelent sokszor hivatkozási alapot és viszonyítási pontot a queerökológia számára.

Ami nekem kicsit kevésbé szimpatikus, ez az identitáspolitikai része, amikor ebből ilyen identitást kell faragni, ilyen politikai szinten, és akkor képviseljünk leszakadó félben lévő csoportokat, és akkor azok a melegek, meg a meleg kisebbségek, meg a queer közösségek, miközben ez is azért egy erősen felső-középosztályi, a középosztálybeli téma, (...)de közben én meg azt hiányolom, hogy a helyi cigány gyerekek bejönnek szétverni az izét, akkor nem őket fogjuk leszúrni. Szóval, hogy ne legyen egy ilyen romaellenesség, miközben mindenki nagyon queer, meg elfogadó.

Az interjúk során feltettem célcsoportra, illetve a helyiekkel való kapcsolatra vonatkozó kérdéseket is. Bár konkrét célcsoportjuk nincsen, azt látják, elsősorban a 20-40 közötti nőket érik el eseményeikkel, azonban férfiakat is szeretnének bevonni, ugyanis a patriarchátust felszámolni kívánó diszkurzusból nem hagyható ki az ő véleményük sem.³⁰ Ezenkívül a környéken lakók felé is igyekeznek nyitni, hiszen a kert látogatásából ők tudnának leginkább profitálni. András szerint: „a legtöbb ember úgy használja, mint park. Nagyobb térről van szó, a kutyáknak is. A szomszédok ezt tudják élvezni”.

Mivel a Szeszgyár közösségi tér és kert a VIII. kerületben, az Orczy negyedben található, az önkéntesek számára az is nagyon fontos, hogy a helyiekkel milyen a kapcsolat. Elsősorban a kerten keresztül lehet ott lakókat megszólítani, akár a szemétszedési akció keretében. Bár szívesen nyitnának a helyiek felé az ideológiai vagy értékrendbeli kérdések kommunikációján keresztül is, elsősorban a moziestek, a főzéssel kapcsolatos programok, illetve maga a kert vonzza be a helyi lakosságot. Véleményem szerint az események összeállítását, témáját nagyon kevésbé befolyásolja az a VIII. kerületi közeg, amibe ágyazódik, a marginalizált, kisebbségi életformához³¹ kapcsolódó témák nem jelennek meg a programok keretében.

Ami a rövid- és hosszútávú célokat illeti, Eszter szerint a felelősségvállalás, a projektek sajátként való tekintése jelenik meg, valamint az egyének önállóságának, ágencia-érzetének a növelése, ahogy újabb önkéntesek bevonása is. András szerint inkább a környéken élők szemszögéből értelmezi a kérdést, és az ő közösséghez tartozásukat jelöli meg célként, hiszen „*a hely róluk is szól*”. Ennek keretében kérdeztem rá a mozgalmiságra is a Szeszgyárban. Partnereim válasza nem is lehetett volna eltérőbb e kérdésre. Sára például a mozgalmiság politikai vonatkozása miatt utasította el ezt a kategóriát:

³⁰ Ezt különösen a jelenleg fontos szerepet betöltő férfi alanyom hangsúlyozza.

³¹ A Józsefváros (VIII. kerület) kulturális és társadalmi sokféleségének tárgyalását lásd Boros és Fabula (2018).

Nem tartanám mozgalomnak, mert akkor kellene valamilyen politikai tevékenység is szerintem, ami meg nincs. Az egy kertmozgalom, ugye zöldítő mozgalom, de nem, nem gondoljuk úgy, hogy mozgalom lenne.

Ezzel szemben András már tartózkodóbb állásponton volt, ő abszolút látja a mozgalmi potenciált: „[...] tudna lenni, de nem tartunk ott, „nincs elég erőnk [...] a legtöbb ember nem eléggé elkötelezett”. A harmadik partnerem, Eszter értelmezésében: „egy csomó másik ökofeminista esemény látható, amióta van a Szeszgyár, egy csomóan figyelik azt, hogy mi történik, eljönnek az eseményekre, szóval ez alapján mozgalom”.

Amikor nem, illetve még nem válasz született a mozgalomra vonatkozó kérdésre, ott érdekesnek tartottam feltenni azt a kérdést is, hogy mi a Szeszgyár, ha nem mozgalom. Az erre született válaszok egyike, hogy egy olyan tér, amely minden és mindenki számára nyitott, a másik pedig játszótér, ahol ki lehet próbálni az ötleteket, a kertészkedést.

A hálózatosodást vizsgálva az interjúk nyomán meglepve tapasztaltam, hogy a *Pride*-dal való együttműködésen túl, egy-két CEU-n tanuló diák által a kertben szervezett olvasóköron, illetve a *NEM!* feminista mozgalommal közös beszélgetésen kívül jóformán semmilyen együttműködés, illetve hálózatosodás nem jellemzi a Szeszgyárat. Kívülről úgy tűnt, hogy mind feminista, mind ökológiai, mind baloldali mozgalmak felé lehet szabad vegyértéke egy ökofeminista közösségnek, azonban a párhuzamos utcában található Gólya Presszóval mindössze a komposztáláson keresztül működnek együtt.³² Ökológiai mozgalmakkal egyáltalán nem történt együttműködés, illetve egyik partnerem, Eszter, a hazai feminista mozgalmakkal sem tudja elképzelni az együttműködést, illetve az ő problémahorizontjukat is jelentősen szűkebbnek, illetve a kapitalizmus rendszerén belül megoldást keresőnek találta:

[...] a legtöbb feminista szervezet iszonyatosan transzfób, a legtöbb balos szervezetet nem érdekli a klímaváltozás, vagy érdekli nyilván, de egy neoliberalista szempontból legtöbbször, vagy pedig teljesen vak marxista csoportok vannak csak, mint pl. a „Gólyások”.

³² A Gólya Presszó: szintén az Orczy-negyedben található, szövetkezeti modellben működő vendéglátóipari egység, melynek vannak egyéb projektjei is, melyeknek a szomszédság bevonása is célja. A régi kazánház, amelyben üzemel több civil szervezetnek, baloldali egyesületnek, mozgalomnak biztosít teret, de rendszeresen szerveznek lapszám, könyvbemutatókat, beszélgetéseket, alapvetően baloldali-marxista megközelítésben. A kutatás óta eltelt időben volt példa kollaborációra a Szeszgyár és a Gólya Presszó között.

A Szeszgyárban tapasztaltak az elmélet tükrében

Az interjúk alapján felmerül az ökofeminista keretrendszer alkalmazhatósága, ugyanis a közösség belső körébe tartozó három tag között sincs egységes definíció erre vonatkozóan. Ugyanakkor számos kontextusban érintették a kapitalizmus és a patriarchátus kizsákmányoló jellegét, illetve az ez elleni alternatívaképzés fontosságát. Így, ha az ökofeminizmust az „éghajlatváltozás, annak ökológiai következményei, valamint a nők és kisebbségek elnyomása, a természet regenerálódásmentes kizsákmányolása” elleni tudatos küzdelemként (Kiss 2020) értelmezzük, akkor a Szeszgyár közössége által kommunikált értékek ezzel a felfogással egyezést mutatnak.

Goodwin és Jasper (2015) átfogó társadalmi mozgalmakra vonatkozó definíciója kulcselemei a kollektivitás, a szervezethez, illetve az intézményesülés hiánya, mely a status quo megváltoztatását tűzi ki célul. E nem túl szigorú meghatározásnak véleményem szerint eleget tesz a Szeszgyár közössége, azonban mindképpen árnyalja a képet az a tény, hogy a három adatközlő három különböző véleménnyel és feltételrendszerrel rendelkezett e témában, valamint, hogy az erről való beszélgetések nem szerves részei mindennapi működésüknek, illetve nem támasztanak erre vonatkozó kritériumokat az újonnan belépőkkel szemben.

Az ökofeminista mozgalom a társadalmi mozgalmak között is különösen megalapozott, ami a materiális viszonyok és életfeltételek átgondolására és megváltoztatására vonatkozó törekvését illeti. Bár a Szeszgyár közössége (akár a belső közösségi tér, akár események tematikája, ezek reprezentációja) sem mentes immateriális értékek, illetve identitásjegyek megjelenítésétől, és az ezen keresztüli közösségalkítástól, a mozgalom legfőbb (vonz)erejét a kert adja. A környékbeli lakosok, a szűkebb és tágabb közönség, valamint az önkéntesek is a kert által biztosított teret, élményt, természettapasztalatot, kertészkedési, növénytermesztési lehetőségeket emeli ki.

A kortárs hazai feminizmus kihívásai és jellemzői Barna et al. (2018) szövege nyomán, ha nem is kivétel nélkül, de nagyrészt felismerhetőek voltak az interjúalanyaim által felvázolt nehézségekben. A kutatás alatt egyedül a queer elméletek iránti elkötelezettségük vált nyilvánvalóvá a feminizmus kapcsán, ami összefüggést mutat a főleg nyugati akadémiaikon (a CEU is ide sorolható) bevett, vagy „divatosnak” számító genderelméletekkel. A humánökológiai és a mélyökológia gondolatrendszere a kerttel szemben tanúsított viselkedésből olvasható ki. Az ember helyéről a természetben, illetve környezetével kapcsolatos viselkedésével szemben az olyan értékek, mint a felelősségvállalás nem csak az emberi, de a nememberi létezőkkel

szemben is, az interdependencia hangsúlyozása, valamint az antropocentrikus világnézet elutasítása tűnt ki.

A hazai feminista mozgalmi tendenciák, a hálózatosodás hiánya fellelhető a Szeszgyáron belül is. Bár a „nyugathoz” való felzárkózás nem jelenik meg kívánatos célként a mozgalom számára, a kisebbségi lét értelmezése (pl. a szexuális kisebbségekkel szembeni kirekesztés tematizációja) a nemzetközi feminista mozgalmak centrumának tendenciáihoz hasonló. Valamint az erőforráshiány megoldása elsősorban nyugati donorokon keresztül tud megvalósulni, így ez keretek közé szoríthatja a közösség tevékenységét, elősegítheti bizonyos projektek megvalósulását vagy akár gátat szabhat az ettől eltérőknek. Bár interjúalanyaim többször említették, hogy adomány, illetve önkéntesmunka-alapú közösség működtetése a cél, véleményem szerint a félperifériás magyar társadalom nagyon nehezen tudja mozgósítani az ehhez szükséges társadalmi bázist. Ettől nem függetlenül, a városrész lakossági összetételének ellenére, a Szeszgyár önkéntesei, illetve az események által leginkább megszólított közönsége fiatal értelmiségiekből kerül ki, ami a legtöbb alternatív és feminista magyarországi mozgalom működésére is jellemző.

A hazai ökológiai mozgalmakkal talán csak a nehézségek – amelyek a hazai mozgalmi szféráról általában is elmondhatók – jelentenek kapcsolódást a Szeszgyár számára. Mivel kutatásom, szakirodalmi ismereteim alapján más ökofeminista mozgalomként értelmezhető kezdeményezést nem találtam, így a maga nemében egyedülállónak tekintettem a Szeszgyárra, ami ebből, és pusztán pár éves fennállásából adódóan jelenleg több értelmezési keretet képes felvenni. A kutatás ezek közül az egyik lehetséges elemzést kívánta felmutatni.

Konklúzió

A kutatás a hazai ökofeminista mozgalmiság működését szerette volna közelebbről megismerni, amihez a Józsefvárosban (VIII. kerület) működő Szeszgyár kiváló példát szolgáltatott. Ehhez elengedhetetlen volt a mozgalmiság és az ökofeminizmus elméleti megalapozása, majd ezt követően a hazai, rendszerváltás utáni mozgalmi szféra nehézségeit és lehetőségeit kívántam bemutatni. Ez a szakasz szolgált referenciapontokkal az interjúim elemzése során. Résztvevő megfigyeléssel és interjúkészítéssel kiegészítve próbáltam átfogó képet kapni a VIII. kerületi ökofeminista közösség, a Szeszgyár működéséről. Úgy találtam, a Szeszgyár eleget tesz a mozgalmiság kritériumainak, azonban számos régióspecifikus mozgalmiságot érintő nehézséggel küzd.

A társadalmi mozgalmak kutatásában előtérbe kerülő posztmateriális értékekkel párhuzamosan elterjedő szubkulturakutatás, valamint az identitáselemek közösségalkító erejével szemben a Szeszgyár tagjai, látogatói között is a kert, mint materiális vonatkoztatási- és jogalap jelenik meg kulcselemként. Az a fajta tevékenység, amit a kert lehetővé tesz, úgy gondolom, megkülönbözteti más mozgalmaktól. A más fajok iránt érzett felelősségérzet, ami az önmagát képviselni nem képes növény- és állatvilág iránt mutatkozik, a szolidaritást, mint mozgalmatszervező-erőt is megjeleníti.

Természetesen a Szeszgyár közösségén belül számos más szempontú kutatást is érdemes lenne elvégezni. A tagok motivációját illetően, a helybeliek hozzáállását vizsgálva, de akár a más feminista, vagy zöldmozgalmak ökofeminizmussal kapcsolatos viszonyát, az együttműködésnek a hiányát is érdemes lehet kutatni. E kutatással reményeim szerint hozzájárulok a hazai ökofeminista praxis iránti érdeklődés megteremtéséhez, illetve a mozgalomelemzési paradigmákon túli, antropológiai módszereket előnyben részesítő értelmezések gazdagításához.

Felhasznált irodalom

- Barna Emília, Csányi Gergely, Gagyai Ágnes és Gerőcs Tamás. 2018. „A rendszerváltozás utáni magyar feminista mozgalom globális, történeti perspektívából.” *Replika*, 29 (108–109): 241–262.
- Boros Lajos és Fabula Szabolcs. 2018. „A sokszínűség érzékelése és megítélése Józsefvárosban.” *REGIO* 25(4):80–107.
- Czeglédi Alexandra. 2022. „[A válságból kiutat mutatnak az ökofeminista közösségek.](#)” *Azonnali.hu*.
- Csurgó Dénes. 2010. „A koppenhágai állomás. A globális igazságossági mozgalom és az ENSZ klímacsúcs.” *Fordulat* (12): 43–68.
- Farkas Zoltán, 2019. „A társadalmi mozgalom fogalma és meghatározottsága.” *Civil Szemle*, 59: 5–19.
- Federmayer Éva. 2019. „[Ökofeminizmus: női kalauz az ökológiai – társadalmi összeomlás elkerüléséhez.](#)” *Imágó* 7-8(4): 58–75.
- Francesca Ferrando. 2012. „Towards a Posthumanist Methodology. A Statement.” *Frame, Journal for Literary Studies* 25(1): 9–18.
- Frazon Zsófia. 2020. „A tudós, a művész, az őslakos és az ambasszador Cséfalvay Andrással Frazon Zsófia beszélget”. *Balkon* 27(7-8): 27–33.

- Gaard, Greta. 2011, Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism. *Feminist Formations*.23(2): 26–53.
- Gagyí Ágnes. „Mozgalm kutatás Kelet-Közép-Európában: A második világháború utáni nyugati mintákra szabott eszközrendszer korlátai.” In Antal Attila (szerk.): *Mozgalmi társadalom*. Budapest: Noran Libro Kiadó, 55–82.
- . 2011. „Új baloldali mozgalmak és értelmiségi osztályvakság.” *Fordulat* 14: 104–118.
- Hódosy Annamária. 2018. *Biomozsi. Ökokritika és populáris film*. Szeged: Tiszatáj Alapítvány.
- Kacsuk Zoltán (2005): Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. *Replika* 53: 91–110.
- Kérchy Anna. 2019. „[A Fajok közti szolidaritás poszthumán Etikai lehetőségei? Kétes környezetvédelem a kortárs feminista performanszban és a mai magyar populáris kultúrában.](#)” *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*. 9(1):14–30. 4. Dec. 2023.
- Kiss Kata Dóra. 2021. „Hogyan azonosul a nőiség a természettel a társadalmi képzeletben. Az ökofeminista gondolkodás hasznáról a klímaválság kezelésében.” *Kellék. Kolozsvári Filozófiai Folyóirat* 66.
- Ghodsee, Kristen. 2004. „Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural Feminism, and Women’s Nongovernmental Organizations in Postsocialist Eastern Europe.” *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 29 (3): 727–53
- Goodwin, Jeff and James M. Jasper, James M. (ed.). 2015. *The Social Movements Reader: Cases and Concepts*. Third Edition. Chichester: Blackwell Publishing.
- HerStory Kollektíva [Balogh Lili, Bardócz Petra, Bródy Luca, Czeglédi Alexandra, Czett Karmen, Gál Izóra, Mihály Melinda, Milánkovics Kinga, Nagy Erika, Rékai Krisztina, Rosenfeld Annajuli és Sági Mírjam]. 2021. „A hazai élelem-önrendelkezés centrális mozgalmainak és periférikus szerveződéseinek feminista olvasata.” *Fordulat* 29: 149–199.
- Hobgood-Oster, Laura. 2005. „Ecofeminism: historic and international evolution.” In *Encyclopedia of Religion and Nature*. London and New York: Continuum, 533-540.

- Kiss Kata Dóra. 2020. „[Vissza a természethez? Az ökológiai válság feminista olvasata.](#)” Weblog bejegyzés. *Tranzitblog*. 2023.12.01
- Lányi András. 2000. „Előszó: A humánökológia környezetfogalma és eszmetörténeti összefüggései.” In Lányi András (szerk.) *Természet és szabadság. Humánökológiai olvasókönyv*. Budapest: Osiris. 7–20.
- Malm, Andreas, and Hornborg, Alf 2019. „Emberi tényező? Az antropocén-narratíva kritikája.” *Fordulat* 25: 5–16.
- Merchant, Carolyn. 1990. „Ecofeminism and feminist theory.” In *Reweaving the world. The Emergence of Ecofeminism*. San Francisco: Sierra Club Books, 100-105.
- Merchant, Carolyn. 1990. „Preface:1990” and „Introduction: Women and Ecology.” In *The Death of Nature. Women, Ecology, and the scientific revolution*. San Francisco: Harper & Row Publishers, xv–xxiv.
- Mikecz Dániel. 2010. „Az ellenállás kultúrája. Kultúra, identitás a mozgalmak irodalmában.” *Politikatudományi Szemle* 19 (2): 110–126.
- Miles, Kathryn. 2016. „[Ecofeminism: Sociology and environmentalism.](#)” *Systemic Alternatives*. 2023. 09. 09
- Neményi Mária. 1994. „Miért nincs Magyarországon nőmozgalom?” In Hadas Miklós (szerk.) *Férfiuralom*. Budapest: Replika Kör, 235–246.
- Plumwood, Val. 2020. „[Feminizmus – Ökofeminizmus.](#)” (Ford.) Magyar Éva. *Liget*. 2023. 12. 01.
- . 1993. Feminism and ecofeminism. In *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge, 19-40.
- Rampton, M. (2015). „[Four waves of feminism.](#)” *Pacific University Oregon*. 25.
- Salleh, Ariel. 2017. „Ökofeminizmus.” *Fordulat*, 25 (2019): 143–158.
- Scheiring Gábor. 2008. „A környezetvédelem repolitizálódása. Okopolitikai értelmezési keretek dinamikája a Zengő-Mozgalomban.” *Szociológiai szemle* 18 (2): 111-130.
- Spretnak, Charlene. 1990. „Ecofeminism: Our roots and flowering.” In Irene Diamond and Gloria Feman (ed.) *Reweaving the world: The emergence of ecofeminism*. San Francisco: Sierra Club Books, 3–14.
- Szabó Máté. 1993. *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest: Gondolat.

- Tong, Rosemarie. 2009. „Ecofeminism.” In *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction*. Colorado: Westview Press, 237–268.
- Shiva, Vandana 2005. „Életben maradni: nők, ökológia és fejlődés.” In Lányi András és Jávor Benedek (szerk.) *Környezet és etika. Szöveggyűjtemény*. Budapest: L'Harmattan, 297–309.
- Wallerstein, Immanuel. (2004) 2010. „A kiindulópont: megérteni a világot, amelyben élünk. A vilárendszer-elmélet történelmi gyökerei: a társadalomtudományi diszciplínáktól a történeti társadalomtudományokig.” In uő.: *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*. Ford. Koltai Mihály Bence. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó – Eszmélet Alapítvány, 9–55.

A lábjegyzetben feltüntetett, weboldalra vonatkozó hivatkozások

- Borbáth Péter. 2022. 08. 18. [„Mi a bős-nagymarosi vízlépcső igaz története?”](#)
xforest. 2023. 12. 01
- „[Occupy Wall Street begins.](#)” 2021. *HISTORY*. 2023. 12. 01
- „[Mozgalmi áttekintők.](#)” Web oldal. 2023. 12. 01
- „[Klimaképzeti Ügynökség \(xtro realm\).](#)” 2017. Weboldal. 2023. 12. 01.
- „[Hangover Reading Club #3 - Természet, ökofeminizmus és a józan ész.](#)”
2019. *trafó25*. 2023. 12. 01

Újságcikkre vonatkozó hivatkozások

[Józsefváros.ittlakunk](#)

[Funzine](#)

[Azonnali.hu](#)

[Zöld Egyenlőség](#)